

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА

П.І. Салій

старший викладач кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Проблема внутрішньої сторони злочинів і досліджуваного складу злочину, зокрема, належить до когорти найменш з'ясованих. Це робить її надто актуальною, так показує наше дослідження, в сучасний період боротьби зі злочинами проти політичних та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, невирішеність багатьох питань, що стосуються суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 162 КК України, вимагає розгляду деяких загальних положень цього елемента складу злочину, без яких неможливе з'ясування суті цього діяння.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла присвячували свої роботи С.Я. Лихова, П.І. Тюрін, Г.В. Авдєєв, Ф.М. Рудинський, В.Є. Гулієв та ін. Але більшість наукових праць з даної тематики ґрунтуються на застарілій нормативній базі, стосуються всієї проблеми, а не суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 162 КК України.

Мета статті полягає у з'ясуванні проблематики суб'єктивної сторони складу злочину порушення недоторканності житла та іншого володіння особи.

Основні результати дослідження. Під суб'єктивною стороною складу злочину в науці кримінального права розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину [1, с. 29]. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння, суб'єктивна сторона злочину є тими внутрішніми процесами, які відбуваються в психіці осудної або обмежено осудної особи під час вчинення нею передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння, а, отже, є його внутрішньою по відношенню до зовнішньої об'єктивної сторони, ознакою складу злочину – невід'ємною від суб'єкта [1, с. 115]. До того часу, поки людина через призму своєї свідомості (психологічну ознаку) не розуміє, що своєю негативною діяльністю найбільш суттєво загрожує суспільним відносинам, що забезпечують умови з охорони права людини на недоторканність житла та іншого її володіння. Оскільки поведінка людини, в тому числі й протиправна (злочинна), є органічною єдністю зовнішньої (так званої фізичної) і внутрішньої (так званої психологічної) сторін, тому злочин характеризується за допомогою ознак, що відносяться не лише до зовнішньої, але й до внутрішньої сторони конкретного діяння. У випадку застосування кримінально-правової норми (ст. 162 КК України), то кожна з ознак цього складу злочину, в тому числі й така ознака, як суб'єктивна сторона, мають бути вичерпно досліджені, з тією метою, щоб, кримінально-правова характеристика цієї норми (ст. 162 КК України) повністю співпала з законодавчими приписами в цій статті. Зазна-

чена вище вимога має особливо важливу вагу для застосування ст. 162 КК України, оскільки будь-які відступи від припису законності та справедливості в зазначеному питанні можуть сприяти настанню тяжких наслідків. Між тим, на практиці ще зустрічаються непоодинокі випадки засудження осіб за діяння без вини, а також призначення певних видів покарання, що не відповідає ступеню вини конкретної особи. Ці помилки досудового слідства та судового розгляду можуть мати різні чинники: а) більш складний процес встановлення і доказування ознак суб'єктивної сторони в порівнянні з об'єктивною; б) відсутність, у переважній більшості, випадків, повного законодавчого опису юридичної характеристики (особливо суб'єктивної сторони) конкретного діяння – це стосується, зокрема, і ст. 162 КК України; в) недооцінка значення суб'єктивної сторони та її ознак, а також поверхневе їх дослідження; г) спрощене тлумачення таких інститутів кримінального права, як суб'єктивна сторона, вина, мотив, мета та емоції (які не співпадають з їх законодавчим описанням) тощо.

У кримінально-правовій літературі суб'єктивна сторона складу злочину, зокрема, передбаченого ст. 162 КК України, визначається як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння із певною формою вини, мотиву і мети [2, с. 169]. Таким чином, як вірно, на нашу думку, зазначають В.К. Матвійчук і С.А. Тарарухін, однією й тією ж формулою психічного ставлення визначається і частина, і ціле, тобто суб'єктивна сторона й вина [3, с. 5]. Ми вважаємо, що такий підхід призводить до стирання межі між суб'єктивною стороною та виною і має на меті інші далекоглядні цілі, а також пов'язано з питанням про зміст суб'єктивної сторони злочину, а на наш погляд, ще точніше – про співвідношення цього інституту з його ознакою – виною. Інколи, щодо суб'єктивної сторони злочину, вказують дещо інше, а саме, що це є психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечної дії або бездіяльності та до їх наслідків, яке визначається виною, мотивом і метою злочину [4, с. 136]. У цьому контексті слід наголосити, що і таке визначення є недостатньо обґрунтованим, оскільки психічне ставлення суб'єкта охоплюється виною у формі умислу і необережності, а натомість, вся суб'єктивна сторона охоплює не лише ці названі, але й інші складові, зокрема емоції, що проявляються в злочинній поведінці окремої особи (або осіб).

Важливо зазначити те, що виокремленні вище питання залежать від вирішення питання про співвідношення суб'єктивної сторони складу злочину і вини, а тому в загальному вигляді розглянемо ці важливі в теоретичному та методологічному аспектах питання з урахуванням обмеженого обсягу цієї роботи. З означеної проблеми висловленні такі судження: П.С. Дагель вважає, що вина являє собою внутрішню, суб'єктивну сторону конкретного злочину, тобто психічне відношення суб'єкта злочину до свого суспільно небезпечного діяння та його наслідків, виражене в злочині [5, с. 78]. На наш погляд, учений ототожнював суб'єктивну сторону злочину і вину, наполягаючи на тому, що інтелектуально-вольова діяльність людини нерозривно пов'язана з мотивацією й емоційною діяльністю [6, с. 41]. В обґрунтуванні своєї думки П.С. Дагель зазначав, що точка зору, яка обґрунтовує положення проте, що суб'єктивна сторона не вичерпується виною, а включає в себе поряд з виною мотив і мету злочину, ґрунтується на змішуванні суб'єктивної сторони злочину (вини) й ознак складу конкретного злочину, що характеризують цю суб'єктивну сторону (умисел, необережність, мотив, мету,

афект, завідомість тощо), а також на змішуванні понять змісту і форми вини [5, с. 123]. З оцінкою такого погляду необхідно погодитись з думкою А.І. Рарога:

1) що така думка є непереконливою в теоретичному відношенні і не сприйнятливою в практичному сенсі;

2) що таке ототожнення вини і суб'єктивної сторони не відповідає законодавчій характеристиці вини (закон розглядає вину як родове поняття по відношенню до умислу та необережності та інші психологічні моменти до поняття вини не виключає). Законодавець до змісту вини (умислу і необережності) відносить лише свідомість і волю;

3) у трактуванні П.С. Дагеля вина не конкретизована з позиції юридичної характеристики і залучення до вини мотиву, мети, емоцій, завідомості та інших психологічних ознак, коло яких точно не визначено, позбавляє ці ознаки самостійності (хоча в законі таке значення ним нерідко подається);

4) ця концепція страждає логічною послідовністю, оскільки П.С. Дагель, характеризуючи вину, ставить мотив і мету на один рівень з умислом і необережністю, але, аналізуючи останні, він ставить мотив і мету в один ряд не з умислом і необережністю, а вже зі свідомістю і волею (тобто це є елементом самого умислу);

5) вона суперечить положенням філософії, тому, що автор стверджує, що форма вини визначається лише свідомістю і волею, а інші психологічні елементи, на його думку, на форму вини не впливають, хоча і входять до змісту вини (що форма вини вужча, ніж її зміст) [7, с. 5-8].

Таким чином, ототожнення суб'єктивної сторони і такої ознаки як вина, на нашу думку, є необгрунтованим. У контексті зазначеного деякі автори розглядають вину як поняття більш широке ніж суб'єктивна сторона. Зокрема, Ю.А. Демидов наполягає на тому, що вина не може зводитись до якого-небудь елемента складу злочину чи до умислу та необережності, чи до діяння, взятого з його об'єктивної сторони (вона однаково виражається як в об'єктивній, так і в суб'єктивній стороні злочину [8, с. 114]. Подібно погляду цього автора Г.А. Злобін наполягає на тому, що вина, яка складає суб'єктивну сторону злочинного діяння, одночасно виступає, як цілісна характеристика злочину в усіх його істотних для відповідальності відношеннях, і що ці властивості вини роблять її необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності (в рівній мірі протилежні як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному інкримінуванню) [9, с. 23].

На підставі вищевикладеного, на нашу думку, Ю.А. Демидов і Г.А. Злобін помилково вважають, що вина є одним із елементів (ознакою) суб'єктивної сторони, оскільки вони стверджують, що вина включає в себе як об'єктивну, так і суб'єктивну сторону злочинного діяння, а, отже, також помилково вважають, що вина є необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності. Нашу позицію підтримав і законодавець, визначивши у ст. 2 КК України, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. Таким чином, необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності є наявність у діяннях особи конкретного складу злочину, передбаченого цим Кодексом, а не наявність лише вини. В цьому питанні слід погодитися з твердженням А.І. Рарога, що це є не що інше, як відродження концепції (двох вин) Б.С. Утевського, яка не була прийнята наукою і судовою практикою [10, с. 9]. Важливо також погодити-

ся з думкою А.І. Рарога, що такі судження Ю.А. Демидова, Г.А. Злобіна та деяких інших вчених мають під собою ґрунт нерозуміння, що на досудовому слідстві та судовій практиці термін «вина» застосовується в двох значеннях: 1) в науці кримінального права поняття «вина» означає наявність в діяннях особи умислу і необережності; 2) на практиці про вину говорять, як про доказаність факту вчинення злочину певною особою [11, с. 15; 12, с. 50].

У вітчизняній кримінально-правовій доктрині переважає думка, що психологічний зміст суб'єктивної сторони злочину розкривається за допомогою таких юридичних ознак, як вина, мотив та мета, що характеризують різні форми психологічної активності конкретної людини. Ці ознаки зв'язані між собою, проте вони є самостійними психолого-психічним явищами, що не підміняють одна одну і не переходять одна в іншу та мають різне значення, а не тільки психологічними явищами. В контексті зазначеного, все ж таки слід погодитись з В.К. Матвійчуком та С.А. Тарарухінім, що до суб'єктивної сторони злочину необхідно віднести не тільки психічну ознаку (вину), а й таку психологічну ознаку як емоції, оскільки вона знайшла своє законодавче закріплення в КК України [3, с. 6].

Не вдаючись у подальшу дискусію з приводу визначення суб'єктивної сторони та вини, на нашу думку, потрібно, взяти все істотне з вищезазначених визначень і використати в дослідженні суб'єктивної сторони складу злочину, порушення недоторканності житла (ст. 162 КК України). В цьому контексті слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сторони конкретного складу злочину або в диспозиції ст. 162 КК України, або визначаються характером злочинного покарання. Вони мають неоднакове призначення, так вина є обов'язковою ознакою досліджуваного складу злочину. Без неї відсутній склад злочину, а тому не може бути кримінальної відповідальності (ст. 162 КК України). Зазначений підхід повністю відповідає нашій кримінально-правовій доктрині, за якого кримінальній відповідальності і покаранню повинні підлягати лише винні особи. Проте, вина, не вичерпує повністю змісту суб'єктивної сторони складу злочину. Вина, як відомо, виражається в психічному ставленні особи до вчиненого злочину у формі умислу й необережності [2, с. 179]. Зміст форми вини розкривається ст.ст. 24, 25 КК України. Наука кримінального права розглядає вину особи, яка проявляється в злочині як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити дізнавач, слідчий, прокурор, суд. При цьому теорія кримінального права України відкидає, так званий «оціночний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях незначної кількості прихильників. Так, вважаючи невдалим визначення поняття вини в традиційному її розумінні, Б.С. Утевський запропонував своє, як він вважав, більш вдале визначення включивши в нього оціночний момент [13, с. 103]. Його судження про вину, як оціночну категорію, що виражена в негативному ставленні судді щодо поведінки підсудного, взята на озброєння практиками, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя.

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину, зокрема, передбаченого ст. 162 КК України, є критерії її з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила злочин [14, с. 86]. Ось чому суб'єктивна сторона злочину, на нашу думку, повинна встановлюватись через перелік юридично значимих ознак об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, на основі яких проводиться поділ злочинів із так званим формальними або матері-

альними складами. Вони, зрозуміло, неоднаково відображаються у свідомості винного. Тому в кримінально-правовій доктрині приділяється значна увага з'ясуванню змісту вини у злочинах з формальними складами, до яких відноситься склад злочину, передбачений ст. 162 КК України. Як відомо, з цього питання в науці кримінального права існує дві точки зору, так, одні автори вважають, що у злочинах з формальним складом вина виражається в психічному відношенні не тільки до дій, але й до наслідків, а другі переконані, що у формальних складах, де наслідок не є ознакою об'єктивної сторони таких складів злочину психічне ставлення до нього не впливає на форму вини і кваліфікацію злочину (іншими словами, в злочинах з формальними складами форма вини визначається психічним ставленням тільки до діяння) [4, с. 140; 14, с. 88].

Ми повністю поділяємо другу точку зору, оскільки вона не ігнорує різницю між матеріальними і формальними складами, що обумовлена їхньою законодавчою конструкцією.

Виходячи з таких загальних передумов цього дослідження, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 162 КК України. В зазначеній статті відсутні будь-які вказівки на суб'єктивні ознаки. Разом з тим структура об'єктивної сторони складу злочину порушення недоторканності житла, характер дії, вказівка на проникнення, незаконне проведення огляду чи обшуку, незаконне виселення, застосування насильства чи погрози його застосування вказують на те, що цей злочин може вчинятись лише умисно. Мотиви зазначених умисних дій можуть бути різними: невірні зрозумілі інтереси осіб, егоїзм, помста тощо. Однак вони, як відомо, на кваліфікацію вчиненого не впливають, а можуть лише бути враховані судом під час призначення покарання чи при звільненні від реального відбування покарання.

На нашу думку, для того, щоб дати будь-які теоретичні пояснення і практичні рекомендації правоохоронним органам, судам із зазначеної проблеми, необхідно звернутись до дій, які винний вчинив під час порушення недоторканності житла, а саме: незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи; незаконне проведення в них огляду чи обшуку; незаконне виселення; інші дії, що порушують недоторканність житла громадян, або вчиненні службовою особою, або із застосуванням насилля чи з погрозою його застосування. Про це свідчить дослідження кримінальних справ, охоплених нашим дослідженням, з яких 100% справ свідчать, що вони вчинялись з умисною формою вини (умисел був лише прямим).

Необхідно зазначити, що вчинення злочину, передбаченого ст. 162 КК України, який відноситься за конструкцією об'єктивної сторони до злочинів з формальним складом можлива лише з прямим умислом. Ці висновки підтверджуються проведеним нами опитуванням працівників органів внутрішніх справ, прокуратури, судів, що займалися розслідуванням або розглядом у суді справ стосовно порушення недоторканності житла та окремих громадян (92% із 200 опитаних вказали на прямий умисел вчинення цих злочинів). Це також підтверджується тим, що в цьому випадку особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій і бажає їх вчинити (оскільки інших складових, окрім завідомості своїх дій, тут немає).

Характер та зміст вини у злочинах з формальним складом не передбачає необхідності психічного відношення особи до суспільно небезпечних наслідків, а свідомість і воля людини тут лише встановлюється стосовно вчиненого нею діяння.

ня. Структура злочинів із формальними складами злочину, до яких належить і діяння, передбачене ст. 162 КК України, така, що наслідки в них лежать за межами необхідних ознак об'єктивної сторони аналізованого складу злочину, в якості обов'язкової ознаки включає лише суспільно небезпечні дії: у нормах ч. 1 ст. 162 КК України це – незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи іншої дії, що порушують недоторканність житла громадян; у нормах частини другої ст. 162 КК України це – ті самі дії, вчинені службовою особою або із застосуванням насильства чи погрозою такого застосування.

Інтелектуальна ознака умислу в даних злочинах включає лише усвідомлення особою суспільної небезпечності дій. Ставлення до наслідків у виді заподіяння шкоди інтересам, які охороняються законом стосовно умов, що забезпечують охорону недоторканності житла чи іншого володіння особи, що охоплюється усвідомленням та бажанням особи, яка вчиняє дії, що порушують недоторканність житла, дані на кваліфікацію цих злочинів не впливають. Натомість, вольова ознака аналізованих злочинів реалізується у бажанні вчиненні конкретної дії, що зазначена в диспозиції ч.ч. 1, 2 ст. 162 КК України.

Таким чином, злочин, що стосується порушення недоторканності житла або іншого володіння, можуть бути вчинені тільки з прямим умислом. Злочинний вольовий акт стає можливим лише тоді, коли спонукання суб'єкта стають дійсними, шлях і засоби їх задоволення знайдені і набувають чітко виражену направленість у вигляді прагнення до досягнення мети, акумулюючи свідомість і волю індивідуума [4, с. 151].

Однією з основних ознак, які характеризують злочин, передбачений ст. 162 КК України є суспільна небезпека. Визначаючи зміст умислу, а точніше, інтелектуального критерію вини, треба встановити і факт усвідомлення вчиненого нею діяння. Таке усвідомлення повинно включати дві складові: по-перше, усвідомлення особою фактичного змісту та характеру подій, яка утворює діяння, як акт вольової поведінки людини, і, по-друге, усвідомлення особою соціальної корисності або, навпаки, шкідливості її поведінки для інтересів суспільства, громади чи окремої людини, які охороняються законом. Послідовність такого усвідомлення, етапи формування думок особи щодо своєї поведінки, може бути різною. В одних випадках, особа взагалі не зважає на суспільну небезпечність, забороненість, караність свого діяння, зосереджуючи свою увагу лише на своїх бажаннях щодо певних дій, передбачених ст. 162 КК України. При цьому, якщо людина не усвідомлює фактичного змісту та характеру діяння, то усвідомлення його суспільної небезпечності також виключається. В той же час, усвідомлення суспільно небезпечного характеру поведінки передбачає розуміння і змісту дій, що описані в ст. 162 КК України. Аналіз змісту умислу злочину, дає можливість стверджувати, що суспільно небезпечний характер цих діянь охоплюється повним розумінням особи. Підставою такого твердження є обставина, що закладена у нормах процесуального законодавства. Обов'язки особи, які вона повинна виконувати щодо недопущення порушення недоторканності житла.

Таким чином, особа має можливість у повному обсязі оцінити майбутні наслідки своєї поведінки, її заборону, а, отже, й усвідомити, що караність діяння означає його підвищену суспільну небезпеку. Це складає, на нашу думку, перший

етап формування умислу винного, інтелектуальний критерій вини. На другому етапі особа приймає рішення діяти у заборонений ст. 162 КК України спосіб чи утриматись від нього. При незаконному проникненню до житла чи до іншого володіння особи, незаконному проведенню в них огляду чи обшуку, а так само, незаконному виселенні чи інших діях, що порушують недоторканність житла або вчинення таких самих дій службовою особою або із застосуванням насильства чи з погрозою його застосування бажання особи буде підтверджено. В цьому випадку винний усвідомлює, що він вчиняє зазначені вище дії, переслідуючи мету, протилежну інтересам потерпілого і бажає вчинити такі дії. В цьому контексті можна стверджувати, що саме від волі винної особи залежить рішучість вчинити заборонені дії, незважаючи на загрозу кримінальної відповідальності.

На переконання значної кількості науковців, умисними вважаються також дії осіб, які не усвідомлювали самої суспільної небезпечності свого діяння, бажали його вчинити [15, с. 138-142]. Дане правило може бути застосоване і для аналізованих злочинів як діянь з формальним складом, які можуть бути вчинені з прямим умислом і для наявності складу злочину немає кримінально-правового значення, передбачення особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Порушуючи недоторканність житла, особа, взагалі, може не приділяти уваги можливому розвитку подій як результату її поведінки, зосереджуючись лише на самому змісті своїх вчинків, їх обґрунтованості та важливості в момент заподіяння. Крім того, вказівка в диспозиції ч.1 ст. 162 КК України на «незаконність» дій, а в ч. 2 ст. 162 КК України на «незаконність» дій, на «застосування насильства», на «погрозу застосування насильства», є додатковим підтвердженням прямого умислу у вчиненні цього злочину.

Слід зазначити, що для повного з'ясування вини в діянні, передбаченому ст. 162 КК України, необхідно розглянути ще існуючі точки зору в кримінально-правовій літературі. Так, одні автори вважають, що суб'єктивна сторона аналізованого складу злочину характеризується виною у формі прямого умислу [16, с. 74; 17, с. 71; 18, с. 483; 19, с. 233]; другі стверджують, що суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 162 КК України характеризується прямим умислом. Винний усвідомлює недоторканність житла громадян шляхом вчинення вказаних вище дій, і бажає їх вчинити [20, с. 133; 23, с. 221; 26, с. 590]; треті – наполягають, що суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 162 КК України характеризується умисною формою вини [22, с. 71; 24, с. 194; 25, с. 260].

Проаналізувавши надані точки зору, можна зазначити, що їх автори лише констатували свою позицію, але не проводили дослідження суб'єктивної сторони зазначеного злочинного діяння, передбаченого ст. 162 КК України. Натомість практика досудового слідства та судового розгляду цієї категорії справ за 1991-2011 рр. свідчить, що із 100% вивчених нами справ злочини, передбачені ст. 162 КК України, вчинялись з умисною формою вини, причому умисел був лише прямим.

З метою остаточного вирішення проблеми вини за ст. 162 КК України, та в контексті перерахованих нами поглядів на це питання розглянемо існуючі точки зору та спробуємо дати обґрунтування нашої позиції з цього питання. Так, слід погодитися з думкою таких учених, як: С.І. Селецький, І.О. Зінченко, Т.П. Андрушко (автори першої точки зору) на форму вини суб'єкта в діянні, передбачено-

му ст. 162 КК України, а також на вид умислу. Проте важливо було б дотримуватись чистоти формулювання своєї думки, оскільки суб'єктивна сторона цього діяння характеризується виною у формі умислу, а вид умислу властивий лише прямий. Ці ж положення стосуються і позиції В.О. Кузнецова, А.В. Наумова, Н.Г. Іванова (авторів другої точки зору). Важливо зазначити, що А.П. Бабій, Л.Г. Мачковський, М.Й. Коржанський (автори третьої точки зору), висловили у своїй позиції першу частину визначення вірно, але не визначили вид умислу.

Мотиви аналізованого нами діяння можуть бути різними. Однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а лише можуть бути враховані судом під час призначення певної міри покарання. Під мотивом злочину розуміють як обумовлене певними потребами особи внутрішнє спонукання, яким має керуватися винний при вчиненні злочину. Правильно, на нашу думку, зазначав Б.С. Вікторов, що «безмотивних діянь не існує...» [27, с. 15]. Тому відповідно до п. 2 ст. 64 КПК України та ст. 234 цього самого законодавчого акту, органи досудового слідства, суд у кожній кримінальній справі зобов'язані встановити форму вини, мотив і мету вчинення певного злочину (це стосується і досліджуваного нами діяння). Обґрунтуванню вини, чіткому з'ясуванню мотивів і мети порушення недоторканності житла слід приділити більше уваги, ніж це робиться на практиці. Адже якщо метою цього злочину були егоїзм, помста, невірно зрозумілі інтереси при виконанні певних функцій тощо, то це підвищує значно суспільну небезпечність його і має бути враховано судом під час призначення покарання.

Як свідчить вивчення юридичної літератури та кримінальних справ із порушення недоторканності житла, вихідним моментом учинення цього злочину є усвідомлення мотиву, яке завжди супроводжується постановкою суб'єктивної сторони. Без проникнення у психологічну структуру правова оцінка стосовно досліджуваного злочину ускладнюється. Але у відомих працях цей аспект взагалі не досліджувався. Нашими дослідженнями на основі репрезентативного фактичного матеріалу встановлена суть мети та мотиву злочинів, передбачених ст. 162 КК України, що вчиняються в Україні. Ця суть виявляється у такому: 1) задоволенні свого «его» 10%; 2) зневага до особистих прав 55%; 3) інша мета – 35%. Ці прояви ми виявили з охопленого нами масиву кримінальних справ зазначеної категорії.

Враховуючи те, що мотив не входить до змісту психологічного ставлення особи до вчиненого нею діяння (ст. 162 КК України), він лежить поза сферою інтелекту та волі як ознаки умислу (прямого), і вони, таким чином, становлять психологічну основу, на якій зароджується вина: як складові психологічного процесу у зв'язку з вчиненням злочину вони перетворюються (складаються) із незлочинних мотивів, які не оцінюються кримінальним правом у злочинні, вчинення і підтверджує умисну форму вини і прямий вид умислу в цьому діянні. Отже, вина – це завжди психологічна причина вчинку. Ним, на нашу думку, виступають усвідомлені спонукання, інтереси тощо.

Мета (перспективна) – джерело спрямованості суб'єкта, його активності. Вона, як показує аналіз кримінальних справ цієї категорії, відображає уявну модель майбутнього злочину (передбаченого ст. 162 КК України). При цьому може в кожному конкретному випадку бути не одна мета дії, але певна з них все ж таки домінує (на підставі певних порядків домінант). Проте, ні під час досудового слідства, ні під час судового розгляду кримінальних справ цієї категорії мета не

встановлювалась, хоча це є істотним недоліком, оскільки така мета є базою, психологічною основою, на якій зароджується вина, і мета існує ще до вчинення злочину, до появи вини. Нами було проведено опитування 300 осіб щодо з'ясування мети злочинів, передбачених ст. 162 КК України. Із них: 65 називали як мету отримання житла або іншого володіння особи; 35% не змогли відповісти, яка мета вчинення цього злочину. Це переконливо свідчить, що ще одна, зовсім не остання причина порушень недоторканності житла, яка криється у безпорадності громадян, низькій активності правозахисних організацій, відсутності громадянського суспільства.

Як свідчить наше дослідження, що спектр мети і мотиву цих злочинів надто широкий, а також залишається невивченим.

Висновки. На підставі дослідження можна зробити такі висновки:

1) Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 162 КК України характеризується умисною виною. Вина тут проявляється у виді прямого умислу. Винна особа усвідомлювала суспільну небезпечність своїх дій: незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи; незаконне проведення в них огляду чи обшуку; незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян; незаконність вищезазначених дій із застосуванням насильства чи погрозою його застосування (інтелектуальний момент умислу). Вольовий момент умислу вона бажала вчинити, перераховані в диспозиції ч.1 і 2 ст. 162 КК України дій.

2) Мета і мотив для злочину, передбаченого ст. 162 КК України не впливає на кваліфікацію діяння. Ці ознаки суб'єктивної сторони цього складу злочину мають враховуватись при призначенні покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / П.С. Магишевський, П.П. Андрушко, С.Д. Шапченко та ін. / За ред. П.С. Магишевського, П.П. Андрушко, С.Д. Шапченка. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
2. Учебник уголовного права. Общая часть / [С.В. Бородин, В.Н. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова и др.] / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М. : Изд-во «Спартак», 1998. – 412 с.
3. *Матвійчук В.К., Тарарухін С.А.* Суб'єктивна сторона складу злочину: Лекція / Матвійчук В.К., Тарарухін С.А. – К. : УАВС, 1994. – 35 с.
4. *Светлов А.Я.* Субъективная сторона преступления / А.Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: Часть общая. – К. : Наукова думка, 1995. – С. 160-168.
5. *Дагель П.С.* Понятие вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Материалы XIII научной конференции ДВГУ.Ч. IV. Владивосток, 1968. – С. 121-129.
6. *Дагель П.С., Котов Д.П.* Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 230 с.
7. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. – М. : ООО «Профобразование», 2001. – 135 с.
8. *Демидов Ю.А.* Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Ю.А. Демидов. – М. : Юрид лит, 1975. – 184 с.
9. *Злобин Г.А.* Виновное вменение в историческом аспекте / Г.А. Злобин // Уголовное право в борьбе с преступностью. – М. : 1981. – С. 20-26.
10. *Протченко Б.А.* Невменяемость в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Правоведение, 1987. – С. 82-84.

11. Малков В.П. Субъективные основания уголовной ответственности / В.П. Малков // Государство и право 1995. – № 1. – С. 14-16.

12. Плотников А.И. Объективное и субъективное в уголовном праве (оценка преступления по юридическим признакам) / А.И. Плотников. – Оренбург : Изд-во «Основ», 1997. – 108 с.

13. Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве / Б.С. Утевский. – М. : Госюриздат, 1950. – 319 с.

14. Дагель П.С., Михеев Р.В. Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.В. Михеев. – Владивосток : Изд-во ДВГУ, 1972. – 36 с.

15. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В.; [від. ред. Кондратьев Л.Ю.; наук. ред. Клименко В.А. та Мельник В.І.], – К. : Правові джерела, 2002. – 432 с.

16. Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина: Навч. посіб. / С.І. Селецький. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 504 с.

17. Зінченко І.О. Злочини проти інших особистих прав і свобод людини і громадянина / І.О. Зінченко // Кримінальне право України. Особлива частина: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. Освіти / [М.І. Бажанов, В.Я. Тацій, В.В. Сташис, І.О. Зінченко та ін.]; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер; Право, 2002. – С. 108-111.

18. Андрушко Т.П. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / Т.П. Андрушко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. – Т.1. / За заг. ред. Т.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-тє вид., перероб. та допов. – К. : Алерта: КНТ, ЦУЛ. – 2009. С. 474-483.

19. Андрушко Т.П. Коментар до ст. 162 КК України / Т.П. Андрушко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-тє вид., перероб. та доп. / Відп. ред. С.С. Яценко. – К. : А.С.К., 2006. – С. 232-233.

20. Кримінальне право України: Загальна та Особлива частини: Навч. посібн. / В.О. Кузнецов, В.О. М.П. Скульбицький, В.К. Тіжевський. – К. : Істина, 2005. – 380 с.

21. Мельник М.І. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / М.І. Мельник // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Каннон, А.С.К., 2008. – С. 388-391.

22. Бабій А.П. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / А.П. Бабій // Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / За заг. ред. Є.А. Стрельцова, – Х. : Одісей, 2008. – С. 69-71.

23. Наумов А.В. Российское уголовное право. Курс лекцій: в 3 т. Т.2. Особенная часть / глава 1-х) / А.В. Наумов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 504 с.

24. Мачковский Л.Г. Преступления против личных прав граждан (ст.ст. 136-140 УК РФ.) / Л.Г. Мачковский // Энциклопедия уголовного права. – Т. 16. – Преступления против конституционных прав и свобод человека и гражданина. – Издание проф. Малинина. – СПб ГКА, СПб., 2011. – С. 150-208.

25. Науковий коментар Кримінального кодексу України / Проф. Коржанський М.Й. – К. : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 65 с.

26. Иванов Н.Г. Преступление, посягающие на личные права и свободы человека и гражданина / Н.Г. Иванов // Полный курс уголовного права: В 5 т. / Под ред. докт. рид. наук., проф., заслуженного деятеля науки РФ А.И. Корабеева. Т.2.: Преступление против личности. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. – С. 581-594.

27. Викторов Б.С. Цель и мотивы в тяжких преступлениях / Б.С. Викторов. – М. : Госюриздат, 1963. – 82 с.

Салій П.І. Суб'єктивна сторона складу злочину порушення недоторканності житла

У статті досліджені загальнотеоретичні підходи до суб'єктивної сторони діяння, передбаченого ст. 162 КК України. Проаналізовані судова практика та існуючі погляди на суб'єктивну сторону цього складу злочину та наведені авторські положення стосовно складових суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 162 КК України.

Ключові слова: суб'єктивна сторона, вина, мотив, мета, недоторканність житла.

Салій П.И. Субъективная сторона состава преступления нарушение неприкосновенности жилища

В статье исследованы общетеоретические подходы к субъективной стороне деяния, предусмотренного ст. 162 УК Украины. Проанализированы судебная практика и существующие взгляды на субъективную сторону этого преступления и приведены авторские положения относительно составляющих субъективной стороны состава преступления, предусмотренного ст. 162 УК Украины.

Ключевые слова: субъективная сторона, вина, мотив, цель, неприкосновенность жилища.

Saliy P.I. Subjective side of corpus delicti related to inviolability of dwelling

The article explores the general theoretical approaches to the subjective side of acts envisaged by Article 162 of the Criminal Code of Ukraine. Judicial practice and the current views on the subjective side of the investigated corpus delicti are analysed, the author's provisions as to the structure of the subjective side of corpus delicti under Article 162 of the Criminal Code of Ukraine are offered.

Key words: subjective side, guilt, motive, purpose, inviolability of dwelling.

Стаття надійшла до редакції 28.12.2011.